

Juhlajulkaisu
Esko Hoppu
1935 – 15/1 – 2005

Toimittajat

Heikki Halila
Mika Hemmo
Lena Sisula-Tulokas

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys
Kasarmikatu 23 A 17
00130 Helsinki
p. (09) 6120 300
f. (09) 604 668
sly@lakimies.org
www.lakimies.org

© 2005 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen ja taiton suunnittelu: Heikki Kalliomaa
Esko Hopun valokuva s. VII Atelier Nyblin

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-239-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005

Jaana Norio-Timonen

Pankki vakuutusten jakelukanavana

Korkeimman oikeuden ratkaisu 2004:40 koskee edunsaajamääräystä pankin kautta sijoitus-tarkoitukseen otetussa vakuutuksessa. Kanteen mukaan vakuutuksenottajan ensisijaisena tarkoituksena oli sijoittaa rahat, ei ottaa vakuutusta; hän ei ehkä ollut edes mieltänyt ottaneensa vakuutusta. Yhtenä kysymyksenä oli se, mitä hänelle oli tai ei ollut kerrottu vakuutuksesta. Tapaus antaa osaltaan esimakua siitä, millaisia ongelmia on luvassa, kun asiakas voi samalta luukulta ostaa erilaisia sijoitustuotteita, esimerkiksi talletuksia, vakuutuksia ja erilaisia arvo-papereita. Pankin toimimiseen vakuutusasiamiehenä liittyy tietysti myös muita kiinnostavia ongelmia.

Pankin oikeus toimia vakuutusyhtiön asiamiehenä

Vakuutuksia on perinteisesti myyty vakuutusyhtiöiden konttorien lisäksi asiamiesten kautta. Asiamiehinä ovat toimineet niin yritykset kuin yksityishenkilötkin, esimerkiksi pankinjohtajat ja pankkitoimihenkilöt.¹

Pankkilainsäädännössä ei ole eikä ole ollut varsinaista normia siitä, että vakuutusasiamiehenä toimiminen kuuluisi pankkien liiketoimintaan. Vuonna 1988 rahoitustarkastuksen edeltäjä pankkitarkastusvirasto muutti aikaisempaa kantaansa, jonka mukaan pankki ei voinut toimia vakuutusasiamiehenä eikä ottaa vakuutusten välittämisestä provisiota vaan ainoastaan tilille-panomaksun.² Uusi kanta vastasi pankkilakityöryhmän mietinnössä omaksuttua näkemystä, jonka mukaan pankeilla tulisi olla mahdollisuus suorittaa asiakaspalveluunsa läheisesti liittyviä tehtäviä ja siten pankki voisi hoitaa vakuutusten ottamiseen liittyviä toimintoja, kuten vakuutusvaihtoehtojen esittelyä, vakioehtoisten vakuutusten tarjontaa ja maksuliikettä. Mietinnössä todettiin vielä nimenomaisesti, että pankki toimisi tältä osin rajoitetusti muun elin-

¹ Seuraavassa tarkastellaan nimenomaan niitä tilanteita, joissa asiamiehenä toimii pankki eikä yksittäinen pankin työntekijä, esimerkiksi pankinjohtaja. Vakuutusyritysten osalta tarkastelu rajoitetaan vakuutusyhtiöihin, ja tarkaste-lun kohteena ovat vapaaehtoiset vakuutukset.

² Lahikainen Pekka, Pankit ja vakuutusyhtiöt, Alustus Vakuutusalan kuluttajaneuvottelukunnan kokouksessa 18.3.1987, s. 1, Lyhennelmä Vakuutusalan kuluttajaneuvottelukunnan pöytäkirjan 2/1987 liitteenä 1; Helsingin Sanomat 9.11.1988 s. 39: Ptv antoi pankeille luvan markkinoida vakuutuksia.

keinon harjoittajan asiamiehenä ja voisi periä palkkiota tällaisesta toiminnasta.³ Vuodesta 1989 alkaen pankit ovatkin toimineet vakuutusyhtiöiden asiamiehinä.⁴ Talletuspankkien toiminnasta annettua lakia (1268/1990, voimaan 1.1.1991) koskevassa hallituksen esityksessä asiamiestoiminnan sallittavuutta koskeva muotoilu oli hieman pankkilakityöryhmässä omaksuttua peiteltympi: ”Pankkitoiminnan ja muiden elinkeinojen, kuten esimerkiksi vakuutustoiminnan, välistä suhdetta määritettäessä tulee pankeille antaa mahdollisuus suorittaa niiden asiakaspalveluun läheisesti liittyviä tehtäviä. Siten pankki voi hoitaa esimerkiksi maksuliikenteeseen liittyen vakioehtoisten vakuutusten, esimerkiksi matkavakuutusten, esittelyä ja tarjontaa.”⁵

Nykyisin talletuspankkien liiketoiminnasta säädetään luottolaitostoiminnasta annetun lain (1607/1993) 2 b §:ssä (69/2003)⁶, jonka 2 momentissa on 14-kohtainen luettelo talletuspankin liiketoimintaan kuuluvista toiminnoista. Tässäkään luettelossa vakuutusasiamiestoimintaa ei ole mainittu, joten tällaisen toiminnan sallittavuus perustuu luettelon kohdista viimeiseen: ”muu 1–13 kohdassa tarkoitettuun toimintaan verrattava toiminta”.⁷ Näitä 1–13 kohdassa tarkoitettuja toimintoja ovat selkeästi pankin ydintoimintaan kuuluvien toimintojen lisäksi muun muassa notariaattitoiminta sekä arvopaperikauppa ja muu arvopaperitoiminta. Säännöksessä ei millään tavoin esimerkiksi määrällisesti rajoiteta tällaista ”muuta verrattavaa toimintaa”.⁸

Vakuutusten myynti pankkien kautta on lähtenyt varsin vaatimattomasta alusta: matkavakuutusta koskevien pankkisiirtolomakkeiden ja vakuutusessitteiden esilläpidosta. Nykyisin pankista voi ostaa kaikenlaisia vakuutuksia, joista sijoitustarkoitukseen sopivat tuotteet jopa kilpailevat pankin omien sijoitustarkoitukseen sopivien tuotteiden eli talletusten sekä myös pankin kautta hankittavissa olevien arvopaperien kanssa. Vakuutus voi myös enemmän tai vähemmän kiinteästi liittyä pankkituotteeseen, kuten henkivakuutus pankkilainaan. Vakuutusyhtiö, jonka tuotteita pankki markkinoi, voi olla pankin perustama, kuulua pankin kanssa samaan konserniin tai muulla tavalla samaan ryhmittymään tai olla pankista täysin irrallinen.

³ Pankkilakityöryhmän mietintö, Komiteamietintö 1987:41, s. 16 ja 42.

⁴ Lahikainen Pekka, Vakuuttaminen taloudellisena toimintana, 4. uudistettu ja laajennettu painos, Vammala 1989, s. 13.

⁵ Hallituksen esitys Eduskunnalle talletuspankkeja koskevaksi lainsäädännöksi 242/1989 s. 29.

⁶ Säännös on lähes identtinen luottolaitoslain alkuperäisen 20.2 §:n kanssa, joka lailla 69/2003 siirrettiin 2 b §:ksi. Mainittua 20 §:ää koskeneessa hallituksen esityksessä ei otettu kantaa vakuutustoimintaan. Luottolaitokselle sallitusta liiketoiminnasta todettiin säädettävän pitkälti voimassa olevan lain mukaisesti. Luottolaitoksen todettiin voivan säännöksen 1 momentin mukaan harjoittaa myös 2 momentin luettelon liiketoimintaan liittyvää toimintaa. Tällaista toimintaa ei määritelty sen täsmällisemmin kuin toteamalla, että sen on liitettävä oleellisena osana luottolaitoksen harjoittamaan varsinaiseen toimintaan. (Hallituksen esitys Eduskunnalle luotto- ja rahoituslaitoksia ja niiden toimintaa koskevaksi lainsäädännöksi 295/1992 s. 29–30)

⁷ Muissakin EU-maissa pankit yleensä saavat tarjota vakuutustuotteita, tietenkin sillä edellytyksellä, että ne eivät vastaa tarjoamiinsa vakuutuksiin liittyvästä vakuutusriskistä (Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vakuutusyhtiölain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 206/2000 s. 14).

⁸ Myös vakuutusyhtiö saa nykyisin vakuutusyhtiölain 1:3a:n (362/2001) mukaan harjoittaa pääasiallisen toimintansa ohella liitännäistoimintaa toimimalla esimerkiksi luottolaitoksen edustajana. Lisäedellytyksenä kuitenkin on, että tämä toiminta on yhtiön harjoittaman vakuutustoiminnan luonteeseen sopivaa eikä ole laajuudeltaan vakuutustoimintaan nähden olennaisessa asemassa. Liitännäistoiminta ei myöskään saa vaarantaa yhtiön vakavaraisuutta eikä vakuutusten käsittämiä etuja.

Pankkitoimihenkilön monet roolit

Pankkikorttiaan pankkitoimihenkilöltä noutava ei välttämättä tule ajatelleeksi, että kun tämä toimihenkilö ryhtyy keskustelemaan asiakkaansa eläkevakuutusturvasta, hän onkin siirtynyt vakuutusyhtiön asiamiehen rooliin. Vielä vaikeammin hahmotettavia ovat pankin toimihenkilön roolit silloin, kun keskustelua käydään erilaisista sijoitusvaihtoehdoista. Silloin samassa virkkeessäkin voivat puhua vuoroin pankkitoimihenkilö, vakuutusasiamies ja arvopaperinvälittäjä. Asiakkaan oikeudellisen aseman kannalta on kuitenkin olennaista, mistä tuotteesta on kyse ja mikä tuotteen markkinoijan asema on.

Luottolaitoslaissa ei ole säännöksiä siitä, että pankin tai sen toimihenkilön tulisi ilmoittaa, missä roolissa se kulloinkin toimii. Rahoitustarkastus on kuitenkin kiinnittänyt asiaan huomiota luottolaitosten markkinointia koskevassa kannanotossaan, jonka mukaan pankin on aina huolehdittava siitä, että asiakas tietää, kenen tuotteesta on kyse.⁹

Vakuutusyhtiölain (1062/1979) 14a luvun 9 §:n (362/2001) 1 momentin nojalla vakuutusyhtiön asiamiehen on toiminnassaan selkeästi ilmoitettava asiakkaalle toimivansa nimenomaisesti asiamiehenä. Säännös on tarkoitettu estämään juuri muun muassa sellaiset – käytännössäkin esiintyneet – tilanteet, joissa pankki markkinoi vakuutuksia omissa nimissään ilmoittamatta, minkä vakuutusyrityksen vakuutuksesta on kyse.¹⁰ Näin ollen vakuutusasiamiehenä toimivan pankin toimihenkilön on aina tässä roolissa toimiessaan ilmoitettava asiakkaalle olevansa vakuutusasiamies. Vakuutusvalvontaviraston kannanoton mukaan ilmaisu ”vakuutuksen tuottaa vakuutusyhtiö x” ei anna oikeaa kuvaa siitä, että vakuutusyhtiöstä tulee vakuutuksesta vastaava sopimuskumppani ja että pankki toimii vakuutusyhtiön asiamiehenä.¹¹

Vakuutusyhtiölain 14a luvun 9 §:n 2 momentin mukaan asiamiehen on yksittäistä vakuutusta markkinoidessaan ilmoitettava, minkä vakuutusyhtiön tuotteesta on kysymys. Ilmoitusvelvollisuuden on tarkoitettu koskevan kaikkia sellaisia tilanteita, joissa yritys markkinoi tiettyjä vakuutuksia eikä vain yleisluonteisesti ilmoita, että vakuutukset kuuluvat sen kautta hankittavissa olevaan tuotevalikoimaan.¹² Vakuutusasiamiehenä toimivan pankin toimihenkilön on siten aina tässä roolissa toimiessaan ilmoitettava asiakkaalle, minkä yhtiön asiamies pankki on.

Silloin, kun pankin asiakkaana on kuluttaja, myös kuluttajansuojalaki (38/1978) tulee sovellettavaksi. Sen 2 luvun 1 a §:n (460/2002) mukaan markkinoinnista on käytävä selkeästi ilmi, kenen lukuun markkinointi toteutetaan. Tämän säännöksen pitäisi siis periaatteessa turvata se, että kuluttaja-asiakas olisi koko ajan selvillä siitä, missä roolissa pankki ja sen toimihenkilö kulloinkin toimivat. Kuluttaja-asiemies on jo ennen kyseisen kuluttajansuojalain säännöksen

⁹ Rahoitustarkastuksen kannanotto K/25/99/LLO, Dnro 9/510/99 (15.9.1999): Luottolaitosten harjoittama markkinointi s. 2.

¹⁰ HE 206/2000 s. 25.

¹¹ Vakuutusvalvontaviraston kannanotto Dnro 5/002/2002 (24.4.2002): Vakuutusyhtiön vastuu asiamiehen markkinointitoimista s. 1–2.

¹² HE 206/2000 s. 26.

säättämistä kiinnittänyt asiaan huomiota yksilöllisten eläkevakuutusten markkinointia koskevassa ohjeessaan, joka on edelleen voimassa. Ohjeessa mainitaan muun muassa siitä, että jos eläkevakuutuksen markkinoijana on pankkisidonnainen vakuutusyhtiö, joka käyttää pankin kanssa samaa logoa, markkinoinnista on erityisen selkeästi käytävä ilmi tuotteiden, tuotteiden myyjien ja sovellettavien lakien erilaisuus.¹³

Kun pankki toimii vakuutusyhtiön asiamiehenä, herää kysymys siitä, missä määrin se voi käyttää vakuutusasiamiestoiminnassaan hyväksi niitä tietoja, jotka se on pankkitoiminnassaan saanut. Tällaisia tietoja ovat pankilla olevat monenlaiset tiedot asiakkaansa rahavaroista ja taloudellisesta tilanteesta sekä esimerkiksi vapautumassa olevista määräaikaistalletuksista. Näistä tiedoista olisi luonnollisesti hyötyä vakuutusten markkinoinnin kohdentamisessa. Saako siis pankki käyttää pankkitoiminnassaan saamiaan ja periaatteessa pankkisalaisuuden piiriin kuuluvia tietoja hyväksi toimiessaan vakuutusasiamiehenä?

Lähtökohdana luottolaitoslain 94.1 §:n (45/2002) mukaan on, että luottolaitoksella on asiakkaansa taloudellista asemaa koskeva salassapitovelvollisuus. Säännöksen 3 momentin (75/2003) mukaan luottolaitoksella on kuitenkin oikeus antaa tällaisia tietoja samaan konserniin, konsolidointiryhmään tai rahoitus- ja vakuutusryhmittymien valvonnasta annetussa laissa tarkoitettuun rahoitus- ja vakuutusryhmittymään kuuluvalla yhteisöllä asiakaspalvelua ja muuta asiakassuhteen hoitamista ja markkinointia varten, jos tietojen vastaanottajaa koskee tässä laissa säädetty tai vastaava salassapitovelvollisuus. Vakuutusyhtiöitä koskee vastaava salassapitovelvollisuus vakuutusyhtiölain 18 luvun 6 b §:n mukaan, joten pankin asiakkaan taloudellista asemaa koskevien tietojen luovuttaminen on mahdollista. Kaikissa tilanteissa pankki-asiakkaiden taloudellisten tietojen luovuttaminen ei tämän säännöksen nojalla tule kysymykseen, sillä vakuutusyhtiö, jonka tuotteita pankki asiamiehen ominaisuudessa myy, ei välttämättä kuulu pankin konserniin, konsolidointiryhmään eikä rahoitus- ja vakuutusryhmittymään.

Luottolaitos voi kuitenkin luottolaitoslain 94 §:n 4 momentin (45/2002) mukaan luovuttaa asiakasrekisterissään olevia markkinointia sekä asiakaspalvelua ja muuta asiakassuhteen hoitamista varten tarpeellisia tietoja sellaiselle yhteisölle, joka kuuluu luottolaitoksen kanssa samaan taloudelliseen yhteenliittymään, jos tietojen vastaanottajaa koskee tässä laissa säädetty tai sitä vastaava salassapitovelvollisuus. Hallituksen esityksen mukaan taloudellista yhteenliittymää ei voida määritellä täsmällisesti laissa vaan säännöstä on sovellettava tapauskohtaisesti. Esityksen mukaan taloudellisen yhteenliittymän tunnusmerkistöön kuuluu aina pysyvyys ja vakiintuneisuus, joten tilapäistä yhteenliittymistä tai yhteistyösuhdetta ei voida pitää tällaisena taloudellisena yhteenliittymänä. Vakiintunutta toimintatapaa kuvataan seuraavasti: ”Vakiintuneena toimintatapana voitaisiin pitää ainakin sitä, jos yhteenliittymään kuuluvilla yrityksillä on yhteinen liiketoimintaidea, ne esiintyvät yhtenäisesti markkinoilla yhteisellä nimellä tai saman liikemerkin alaisuudessa ja käyttäisivät yhteisiä jakelukanavia tuotteidensa tai palvelu-

¹³ Kuluttaja-asiamiehen ohjeita: Yksilöllisten eläkevakuutusten markkinointi 1997, tarkistettu 2000, s. 3–4.

jensa myynnissä. Yrityksillä voisi olla myös yhteistä asiakaskuntaa ja ne voivat myös toimia toistensa edustajina sekä myydä ja markkinoida muiden liittymään kuuluvien yritysten lukuun niiden tarjoamia tuotteita tai palveluja asiakkaille.”¹⁴ Tämän säännöksen nojalla mahdollisuus luovuttaa pankkiasiakkaan taloudellista asemaa koskevia tietoja vakuutusyhtiölle, jonka asiamiehenä pankki toimii, näyttäisi usein, joskaan ei välttämättä aina, olevan olemassa. Kaiken kaikkiaan vakuutusasiamiehenä toimiva pankki voi siis useimmiten käyttää asiamiestoiminnassaan hyväkseen pankkitoiminnassaan saamia tietoja asiakkaitensa taloudellisesta asemasta. Tämä tarjoaa kilpailuedun niin pankkiasiamiehelle kuin vakuutusyhtiöllekin. Kilpailun edistäminen sekä järkevän ja tarkoituksenmukaisen taloudellisen yhteistyön harjoittaminen olivatkin tietojen luovuttamisen sallivien säännösten tarkoituksena.¹⁵

Pankki voi saada vakuutusasiamiestoimintansa kannalta relevanttia tietoa asiakkaansa vakuutusasioista myös siten, että asiakas maksaa pankin kautta vakuutusmaksun sellaiselle vakuutusyhtiölle, jonka asiamiehenä pankki ei toimi. Tällöin pankilla on mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan siihen, että asiakas ottaisikin jonkin toisen, kyseisestä pankista saatavissa olevan vakuutuksen. Tähän ongelmaan on kiinnitetty huomiota vakuutusvalvontaviraston koti- ja ulkomaisille vakuutusyhtiöille antamassa kannanotossa, joka koskee vakuutusyhtiön vastuuta asiamiehen markkinointitoimista.¹⁶ Kannanoton antamisen kimmokkeena ovat olleet juuri tapaukset, joissa vakuutusyhtiöiden asiamiehinä toimivat pankit ovat markkinoineet pankkia lähellä olevan vakuutusyhtiön tuotteita asiakkaalle, joka on toimittanut muusta vakuutusyhtiöstä ottamaansa vakuutusta koskevan vakuutusmaksun pankkiin maksettavaksi. Ongelma ei kannanottoa annettaessa ollut uusi, vaan tällaista menettelyä on esiintynyt jo ainakin vuodesta 1999 alkaen ja siitä huolimatta, että rahoitustarkastus oli kiinnittänyt valvottaviensa huomiota tällaisen toiminnan epäasianmukaisuuteen.¹⁷

Kannanotossaan vakuutusvalvontavirasto toteaa pitävänsä hyvän vakuutustavan vastaisena sellaista menettelyä, jossa vakuutusyhtiön asiamies tai tämän toimihenkilö käyttää maksutoimeksiannon suorittamista varten saamaansa tietoa hyväkseen markkinoidessaan kilpailevaa vakuutustuotetta ilman asiakkaan omaa aloitetta.¹⁸ Tällainen tilanne onkin mielestäni selkeä esimerkki markkinoinnista, joka ei täytä vakuutusyhtiölain 14a luvun 7 §:n (362/2001) 2 momentissa vakuutusyhtiön markkinoinnille asetettuja sopivuuden ja hyvän tavan mukaisuuden vaatimuksia.

¹⁴ Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rahoitus- ja vakuutusryhmittymien valvonnasta sekä laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta 165/2001 s. 54.

¹⁵ Ks. HE 165/2001 s. 25–26.

¹⁶ Vakuutusvalvontaviraston kannanotto Dnro 5/002/2002.

¹⁷ Vakuutusvalvontaviraston kannanotto Dnro 5/002/2002 s. 1.

¹⁸ Vakuutusvalvontaviraston kannanotto Dnro 5/002/2002 s. 1.

Pankin tiedonantovelvollisuus

Perussäännökset vakuutuksia koskevasta tiedonantovelvollisuudesta ovat vakuutusopimuslain (543/1994) 5 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan vakuutuksenantajan on ennen vakuutusopimuksen päättämistä annettava vakuutuksen hakijalle vakuutustarpeen arvioimiseksi ja vakuutuksen valitsemiseksi tarpeelliset tiedot, kuten tietoja vakuutusmuodoistaan, vakuutusmaksuistaan ja vakuutusehdoistaan. Tietoja annettaessa tulee kiinnittää huomiota myös vakuutus- turvan olennaisiin rajoituksiin. Tässä säännöksessä puhutaan vain vakuutuksenantajasta, mutta lain 9 §:n mukaan, joka koskee vastuuta puutteellisista tai virheellisistä tiedoista, vakuutuksenantaja vastaa markkinointivastuun periaatteen mukaisesti sekä omista että edustajansa antamista tai antamatta jättämistä tiedoista.¹⁹ Näin ollen 5 §:ssä tarkoitettu tiedonantovelvollisuus koskee myös vakuutusyrityksen asiamiehenä toimivaa pankkia. Säännöksen mukaan asiamiehen on siis esiteltävä sitä tuotevalikoimaansa, joka soveltuu vakuutuksenottajan tarpeisiin. Vakuutusopimuslaisissa asetettu tiedonantovelvollisuus ei tietenkään ulotu muihin tuotteisiin kuin vakuutuksiin, joten sen nojalla vakuutusasiamiehenä toimivan pankin ei tarvitse esitellä muuntyyppisiä sen kautta tarjolla olevia, sinänsä asiakkaan tarpeisiin soveltuvia tuotteita, esimerkiksi määräaikaistalletuksia.

Vakuutusopimuslain mukainen tiedonantovelvollisuus on luonnollisesti sisällöltään samanlainen siitä riippumatta, asioiko vakuutuksenottaja vakuutusasiamiehen vai suoraan vakuutusyhtiön kanssa.²⁰ Nimenomaan vakuutusasiamiehenä toimivan pankin tiedonantovelvollisuuteen kuuluu ensinnäkin sen korostaminen, että kyse on juuri vakuutuksesta, ei esimerkiksi talletuksesta tai lainasopimuksen osasta. Tämä tiedonantovelvollisuus perustuu tosin ehkä enemmänkin vakuutusasiamiehen velvollisuuteen kertoa asiamiesroolistaan ja edustamastaan vakuutusyhtiöstä kuin vakuutusopimuslakiin, jossa lähtökohtana on, että asiakas tietää olevansa hankkimassa nimenomaan vakuutusta.²¹ Pankkituotteisiin liittyvissä vakuutuksissa olennaisia kerrottavia seikkoja ovat esimerkiksi se, millä tavoin lainan maksamisen turvaksi otetusta lainaturvavakuutuksesta maksettavan vakuutuskorvauksen määrä riippuu lainan määrän muutoksista, ja se, mikä on vakuutuskorvauksen verotuskohtelu eli milloin nettokorvaus on riittävän suuri kattamaan lainan määrän kokonaan tai vakuutuksenottajan

¹⁹ Ks. vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuudesta esim. Norio-Timonen Jaana, Kuluttajavakuutusten vertailtavuus ja sääntely, Helsinki 1997, s. 107–151 sekä Hoppu Esko, Vakuutusyhtiön tiedonantovelvollisuudesta vakuutusopimusta solmittaessa, teoksessa Sisula-Tulokas Lena – Luukkonen Irene – Saario Marja (toim.), Kuluttajien vakuutustoimisto ja Vakuutuslautakunta 30 vuotta, Helsinki 2001, s. 104–119.

²⁰ Ks. tiedonantovelvollisuuden sisällöstä Norio-Timonen 1997 s. 113–134.

²¹ Sillä, että kyseessä on juuri vakuutus, on monenlaisia seurauksia asiakkaan kannalta. Vakuutukseen sovelletaan vakuutusopimuslakia, jonka säännöksillä (esim. tiedonantovelvollisuussäännökset, edunsaajaa koskevat säännökset) saattaa olla tärkeä merkitys sopimuksen tavoitteiden toteutumisen ja sisällön muotoutumisen kannalta. Vakuutuksella ja pankkitalletuksella on se ainakin periaatteellisesti olennainen ero, että talletuksilla on talletussojarahastosoja, kun taas vakuutuksenottajien varojen turvaksi ei ole vastaavaa järjestelyä. Vakuutuksenottaja voi saattaa vakuutusta koskevat riidat Kuluttajien vakuutustoimiston yhteydessä toimivan vakuutuslautakunnan käsiteltäväksi, kun taas vastaavan pankkialan lautakuntaa ei ole.

tarkoittamassa määrin.²² Sijoitussidonnaisissa vakuutuksissa on ylipäänsä keskeistä sen korostaminen, ettei vakuutuksenantaja takaa vakuutukselle tuottoa ja että myös pääoman määrä voi alentua.²³ Pankin myydessä tällaista vakuutusta on syytä erityisesti painottaa, ettei kyseessä ole talletus tai talletuksen kaltainen tuote.²⁴

Myös vakuutusyhtiölaissa on markkinointisäännöksiä. Ne koskevat luonnollisesti lähtökohtaisesti vain vakuutusyhtiöitä, mutta kun vakuutusyhtiön asiamiehet toimivat yhtiön vastuulla, myös asiamiehet ovat velvollisia noudattamaan näitä säännöksiä. Vakuutusyhtiölain 14a luvun 7 § (362/2001) koskee vakuutusyhtiön markkinointia. Säännöksen on ajateltu koskevan nimenomaan ns. anonymiä eli yleisölle suunnattua markkinointia.²⁵ Säännöksen 1 momentin mukaan vakuutusyhtiön on markkinoinnissaan annettava asiakkaalle markkinoitavasta hyödykkeestä kaikki ne tiedot, joilla saattaa olla merkitystä asiakkaan tehdessä hyödykettä koskevia ratkaisuja. Säännöksen kirjaimellinen noudattaminen on vaikeaa ottaen huomioon, että hyvin monenlaisilla tiedoilla saattaa olla merkitystä asiakkaalle. Säännöksen perusteluista ei ilmene, miten näin laajaa tiedonantovelvollisuutta on tarkoitettu noudatettavan, eikä myöskään se, miksi tämä anonymiä markkinointia koskeva tiedonantovelvollisuus on ainakin sanamuotonsa perusteella laajempi kuin vakuutussopimuslain 5 §:ssä säädetty tiedonantovelvollisuus, joka koskee vain tarpeellisia tietoja. Kuitenkin ensiksi mainittu säännös koskee lähinnä mainontaa, jonka avulla pyritään saamaan potentiaalisia asiakkaita, kun taas jälkimmäisen nojalla saaduista tiedoista tehdään konkreettisia sopimuksia. Luontevampaa olisi, että nimenomaan jälkimmäisessä tapauksessa tiedonantovelvollisuus olisi laajempi.

Vakuutusyhtiölain 14a luvun 7 §:n 2 momentin mukaan vakuutusyhtiö ei saa markkinoinnissaan antaa totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja eikä käyttää muutoinkaan asiakkaan kannalta sopimatonta tai hyvän tavan vastaista menettelyä.²⁶ Säännöksen 3 momentin mukaan markkinointia, joka ei sisällä asiakkaan taloudellisen turvallisuuden kannalta tarpeellisia tietoja, on aina pidettävä sopimattomana. Valitut sanamuodot vastaavat kuluttajansuojalain 2 luvun 1 §:n sanamuotoja. Säännösten soveltamisalat kuitenkin eroavat toisistaan, sillä puheena olevia vakuutusyhtiölain säännöksiä ei ole rajoitettu koskemaan vain kuluttajia, joten

²² Ks. esim. vakuutuslautakunnan lausunto VKL 194/02, jossa vakuutuksenottaja väitti ymmärtäneensä, että pankkilainaan liittyvään henkivakuutukseen sisältynyt kuukausikorvaus työkyvyttömyyden varalta oli nettosumma, joka kattaisi lainan koko kuukausiannuiteetin mukaisen hoitokulun. Tässä tapauksessa lautakunta katsoi vakuutuksen tuoteselosteen antaneen asianmukaiset tiedot vakuutuskorvauksen veronalaisuudesta.

²³ Ks. esim. VKL 719/02, jossa pankin katsottiin täyttäneen tiedonantovelvollisuutensa eivätkä vakuutuksenottajat olleet saamansa informaation perusteella voineet tulla perustellusti siihen käsitykseen, että vakuutussäästöt oli sijoitettu ns. takuusäästöihin eikä osakerahastoihin. Ks. myös VKL 678/02, jossa lautakunta katsoi, ettei vakuutuksen tuoteseloste antanut oikeaa kuvaa vakuutuksen sijoitussidonnaisen osan luonteesta ja riskeistä. Vakuutuksenottajan ja pankin sijoitusneuvojan kertomukset siitä, mitä vakuutussopimuksen solmimisen yhteydessä oli keskusteltu, olivat kuitenkin siinä määrin ristiriitaisia, ettei lautakunta voinut lausua asiasta enempää.

²⁴ Asiakkaalle ei välttämättä ole selvää, ettei vakuutusyhtiö voi vastaanottaa talletuksia. VKL 378/02 koski vakuutuksenottajan muun asiamiehen kuin pankin kautta ottamaa sijoitussidonnaista henkivakuutusta. Vakuutuksenottaja väitti, että koska hän ei ollut aikaisemmin sijoittanut omaisuuttaan muutoin kuin pankkitilille, hän oletti, että kyseessä on pankkitalletusta vastaava sijoitustili.

²⁵ HE 206/2000 s. 24.

²⁶ Edellä on jo havaittu, että säännöksellä voi olla merkitystä tarkasteltaessa vakuutusyhtiön tai sen asiamiehen markkinointitoimia muusta kuin annettavien tietojen näkökulmasta.

ne koskevat kaikille kohderyhmille suunnattua markkinointia. Sanamuotonsa mukaan säännökset asettavat suppeamman tiedonantovelvollisuuden kuin vakuutus sopimuslain 5 §. Ne eivät myöskään vakuutus sopimuslaista poiketen aseta vakuutuksenantajalle ja sen asiamiehille velvollisuutta vertailla erilaisia asiakkaansa tarpeisiin sopivia tuotteita. Näin ollen säännökset eivät aseta vakuutusyhtiön asiamiehille sellaista tiedonantovelvollisuutta, jota niillä ei jo vakuutus sopimuslain 5 §:n nojalla olisi.

Selvyyden vuoksi vakuutusyhtiölain 14a luvun 7 §:n 4 momentissa vielä mainitaan, että niistä tiedoista, jotka vakuutusyhtiön on annettava vakuutuksen hakijalle ennen vakuutus sopimuksen päättämistä, säädetään erikseen. Tällä viittauksella tarkoitetaan vakuutus sopimuslain 5 §:n mukaista tiedonantovelvollisuutta.²⁷ Viittaus myös osoittaa sen, että 7 § on tarkoitettu sovellettavaksi nimenomaan anonyymiin markkinointiin.

Hallituksen esityksen mukaan tarkoituksena on, että vakuutusyhtiölain 14a:7:n säännösten rikkominen ei johtaisi sopimusoikeudelliseen vastuuseen, jos markkinoinnissa olleet virheelliset tai puutteelliset tiedot oikaistaan viimeistään sopimusneuvotteluissa. Sen sijaan hallinnolliset sanktiot virheellisen markkinoinnin oikaisemiseksi ja joissakin tapauksissa myös vahingonkorvaus saattaisivat tulla kyseeseen.²⁸ Jos tietoja ei oikaista ja sopimus syntyy, vakuutus sopimuslain 9 §:n soveltaminen tulee yleensä kyseeseen.

Myös luottolaitostoinnista annetussa laissa on omat markkinointisäännökset. Niiden soveltamisalaa ei ole mitenkään rajoitettu, joten ne tulevat sovellettaviksi myös silloin, kun pankki toimii vakuutusasiamiehenä. Lain 82 §:ssä säädetään markkinoinnista. Sen 1 momentin mukaan luottolaitoksen on markkinoinnissaan annettava asiakkaalle markkinoitavasta hyödykkeestä kaikki ne tiedot, joilla saattaa olla merkitystä asiakkaan tehdessä hyödykettä koskevia ratkaisuja. Säännöksen 2 momentin mukaan luottolaitos ei saa markkinoinnissaan antaa totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja eikä käyttää muutoinkaan asiakkaan kannalta sopimatonta tai hyvän tavan vastaista menettelyä. Säännöksen 3 momentin mukaan markkinointia, joka ei sisällä asiakkaan taloudellisen turvallisuuden kannalta tarpeellisia tietoja, on aina pidettävä sopimattomana.

Vakuutusyhtiölain ja luottolaitoslain edellä kuvatut markkinointisäännökset ovat siis sanamuodoltaan identtiset. Tämä selittyy sillä, että vakuutusyhtiölain markkinointia koskevien säännösten esikuvana on soveltuvien osin käytetty luottolaitoslain markkinointisäännöksiä.²⁹ Markkinoinnin käsite – ja sitä kautta myös säännösten sisältö – näyttäisi kuitenkin olevan näissä säännöksissä erilainen: vakuutusyhtiölaissa tarkoitetaan anonyymiä markkinointia, kun taas luottolaitoslakia koskevan hallituksen esityksen mukaan markkinoinnilla tarkoitetaan tässä ”kuluttajansuojalain 2 luvussa tarkoitettua varsinkin laajaa käsitettä, joka sisältää hyödykkeiden mainonnan ohella myös muun kulutushyödykkeen kysyntään ja kulutukseen vaikuttami-

²⁷ HE 206/2000 s. 25.

²⁸ HE 206/2000 s. 25. Mahdollisuudesta saada vahingonkorvausta ks. Hoppu Esko, Suomen vakuutus oikeus, Helsinki 1997, s. 51–53 sekä Norio-Timonen 1997 s. 167–178, jotka on kirjoitettu ennen markkinointisäännösten ottamista vakuutusyhtiölakiin mutta jossa esitetty soveltuu myös nyt tarkasteltavana oleviin tilanteisiin.

²⁹ HE 206/2000 s. 24.

sen ja sen yhteydessä annettavan tiedon”. Lisäksi mainitaan, ettei kaikkia asiakkaan päätöksensä tueksi tarvitsemia tietoja ole välttämättä kerrottava yleisölle suunnatussa markkinoinnissa, mutta luottolaitoksen on huolehdittava siitä, että tiedot annetaan asiakkaalle jossakin vaiheessa ennen sopimuksen päättämistä.³⁰

Vakuutusyhtiölain ja luottolaitoslain samansisältöisten säännösten tarkoitettu soveltamisalassa oleva ero selittyy sillä, ettei luottolaitospuolella ole vakuutus sopimuslain tiedonantovelvollisuutta vastaavia säännöksiä. Tällä erolla ei ole merkitystä silloin, kun tarkastellaan vain vakuutusasiamiehenä toimivan pankin velvollisuutta antaa tietoja markkinoinnistaan vakuutuksista. Silloinkin, kun pankki markkinoi yksittäiselle asiakkaalle samaan tarkoitukseen sekä vakuutusta että jotakin muuta tuotetta, esimerkiksi talletusta, yksittäistä tuotetta koskeva tiedonantovelvollisuus näyttäisi luottolaitoslain 82 §:n nojalla olevan jokseenkin yhtä laaja kuin vakuutusten osalta vakuutus sopimuslain nojalla. Eroina ovat kuitenkin sekä se, etteivät luottolaitoslain säännökset edellytä pankin esittelevän koko asiakkaan käsillä olevaan tarpeeseen sopivaa tuotevalikoimaansa, että se, ettei säännöstä pankin vastuusta virheellisistä tai puutteellisista tiedoista ole.

Yksi luottolaitoslain ja vakuutusyhtiölain markkinointisäännösten välinen ero, joka ei ilme-ne säännösten sanamuodosta, on siinä, että luottolaitoslakia koskevan hallituksen esityksen mukaan sopimattomana pidetään myös ns. huonon neuvon antamista.³¹ Kun luottolaitoslain markkinointisäännöksiä sovelletaan myös selkeästi spekulatiivisten tuotteiden markkinointiin, tällaisella soveltamisella voi olla huomattava merkitys. Mielestäni näin pitkälle menevä kanta ilman selkeää lainsäädännön tukea on vähintäänkin ongelmallinen. Erityisesti niissä tilanteissa, jossa pankki markkinoi yksittäiselle asiakkaalle samanaikaisesti erilaisia sijoitustarkeituuksiin soveltuvia tuotteita, tällä tulkinnalla on tärkeä merkitys. Vakuutus sopimuslain 9 §:n mukainen markkinointivastuu koskee vain vakuutus sopimuslain mukaista tiedonantovelvollisuutta, joten pankin vakuutusasiamiehen ominaisuudessa antama huono neuvo ei aiheuta markkinointivastuuta tämän säännöksen nojalla. Jos sen sijaan markkinointivastuuta pidetään yleisenä oikeusperiaatteena tai jos siitä tulee sellainen, silloin huonolla neuvolla voi olla sopimus oikeudellisiakin seuraamuksia.³²

Jos kyse on kuluttajavakuutusten myynnistä, pankin on noudatettava edellä mainittujen säännösten lisäksi myös kuluttajansuojalain markkinointisäännöksiä. Lain 2 luvun 1 §:n mukaan markkinoinnissa ei saa käyttää hyvän tavan vastaista tai muutoin kuluttajien kannalta sopimatonta menettelyä, ja 2 momentin mukaan markkinointia, joka ei sisällä kuluttajien terveyden tai taloudellisen turvallisuuden kannalta tarpeellisia tietoja, on aina pidettävä sopimattomana. Nämä säännökset eivät lisää vakuutusasiamiehen tiedonantovelvollisuutta siitä, mikä se edellä tarkasteltujen säännösten mukaan jo muutoinkin on.³³

³⁰ HE 295/1992 s. 55.

³¹ HE 295/1992 s. 55.

³² Ks. markkinointivastuusta esim. Norio-Timonen 1997 s. 102–107 lähteineen sekä Hemmo Mika, Sopimus oikeus I, Toinen, uudistettu painos, Helsinki 2003, s. 298–300.

³³ Ks. vakuutus sopimuslain 5 §:n ja kuluttajansuojalain 2:1:n sisältöjen suhteesta Norio-Timonen 1997 s. 152–154.

nen, jos lähdetään siitä, että markkinointivastuu on voimassa yleisenä oikeusperiaatteenä. Tällöinkään sopimus ei voi olla voimassa muun kuin talletuksen tyyppisenä, sillä pankin kautta myytävistä sijoitustuotteista vain vakuutuksissa ja talletuksissa tuotteena on sopimus. Toinen markkinointivastuun kannalta erityisen kiinnostava tilanne on se, että asiakas kyllä ymmärtää ottaneensa vakuutuksen mutta väittää, että on käsittänyt vakuutuksen ”vanhanmuotoiseksi” vakuutukseksi tai että ei ole ymmärtänyt joko tuottoa koskevien lausumien arvioluonnetta tai mahdollisuutta menettää myös sijoituksensa pääomaa. Tällainen väärinkäsitysmahdollisuus ei sinänsä liity vain niihin tapauksiin, joissa vakuutus otetaan pankista. Voidaan kuitenkin ajatella, että otettaessa sijoitusvakuutusta pankista eri tuotteiden ominaispiirteiden eroista voi olla tavallista hankalampi saada selvää, jos asiakkaalle esitellään samanaikaisesti hyvin erilaisia tuotteita. Vakuutussopimuslain 5 ja 9 §:n valossa ei ole perusteita asettaa tällaisia tilanteita eri asemaan muiden vakuutuksenottajan virhekäsitysten kanssa. Koska sijoitussidonnaisissa vakuutuksissa tuotteen ajatuksena on juuri se, että vakuutuksenottaja kantaa riskin osittain tai jopa kokonaan itse, vakuutuksenantajan on syytä huolehtia asiamiehensä asiantuntemuksesta ja tiedonantovelvollisuuden täyttämisestä erityisesti tällaisissa tilanteissa.

Kuka valvoo vakuutusasiamiehenä toimivaa pankkia?

Pankin toimintaa valvoo rahoitustarkastus ja vakuutusyhtiön toimintaa vakuutusvalvontavirasto. Lisäksi markkinoinnin valvonnasta huolehtii osaltaan kuluttaja-asiamies. Kenelle siis kuuluu valvontavastuu pankin toiminnasta vakuutusyrityksen asiamiehenä?

Vakuutusasiamies – myös pankki – on tässä toiminnassaan osa vakuutusyrityksen organisaatiota. Vakuutusvalvontaviraston valvontavalta kattaa siis myös asiamiehen toiminnan näiltä osin, mutta valvonta toteutetaan ottamalla yhteyttä vakuutusyritykseen eikä suoraan asiamieheen.³⁷ Vakuutusyhtiölain 14a luvun 11 §:n (362/2001) mukaan vakuutusvalvontavirasto voi, jos se on asiakkaansuojan kannalta tarpeellista, kieltää vakuutusyhtiötä jatkamasta lain vastaista markkinointia tai uudistamasta sellaista tai siihen rinnastettavaa markkinointia. Tämä kielto kohdistuu siis aina vakuutusyritykseen eikä sen asiamieheen, joten jos kielto aiheutuu yrityksen asiamiehen toimista, vakuutusyrityksen omana tehtävänä on huolehtia siitä, että asiamies oikaisee menettelynsä. Sama koskee tilanteita, joissa asiamiehen toiminta johtaa siihen, että vakuutusvalvontavirasto käyttää vakuutusyhtiölain 14:5:ssä mainittuja valtuuksiaan puuttua eri tavoin sellaisen vakuutusyhtiön toimintaan, joka ei noudata lakia, toimilupaa, yhtiöjärjestystään tai sosiaali- ja terveysministeriön tai vakuutusvalvontaviraston antamia säännöksiä tai joka ei noudata hyvää vakuutustapaa tai jonka toiminnassa on ilmennyt väärinkäytöksiä. Vakuutusvalvontavirasto voi tietenkin pyytää rahoitustarkastusta puuttu-

³⁷ HE 206/2000 s. 5.

maan suoraan vakuutusasiamiestoiminnassaan virheellisesti menetelleen pankin toimintaan, ja näin on myös käytännössä menetelty.³⁸

Jos rahoitustarkastus puolestaan havaitsee pankin menettelevän virheellisesti toimiessaan vakuutusasiamiehenä, se voi suoraan puuttua tällaiseen menettelyyn samalla tavalla kuin muuhunkin virheellisenä pitämäänsä pankin menettelyyn. Tämä olisi erityisen tarpeellista silloin, kun pankki toimii ulkomaisen ETA-vakuutusyhtiön asiamiehenä. Tällaisessa tilanteessa rahoitustarkastus voi suoraan puuttua valvonnassaan olevan pankin toimintaan, kun taas vakuutusvalvontaviraston olisi ETA-maiden vakuutusvalvojien välisen valvontapöytäkirjan mukaisesti asioitava kyseisen vakuutusyhtiön kotimaan pääkonttorin ja valvontaviranomaisen sekä mahdollisen Suomessa sijaitsevan edustuston kanssa.³⁹

Myös kuluttaja-asiamies valvoo vakuutusasiamiehenä toimivan pankin toimintaa markkinoinnin osalta. Koska hän on kuluttaja-asioita valvova yleisviranomainen, hän voi puuttua niin pankin kuin vakuutusyrityksenkin toimintaan.

Mikään valvontaviranomaisista ei tietenkään voi puuttua jo tehtyjen sopimusten sisältöön, eivätkä valvontaviranomaisten kannanotot ja toimenpiteet vaikuta niiden sopimusten pätevyteen tai sisältöön, jotka on tehty valvontaviranomaisen lainvastaisena tai muutoin moitittavana pitämällä tavalla. Riitatilanteessa vakuutusasiakkaan on vietävä asiansa tuomioistuimen, vakuutuslautakunnan tai kuluttajavalituslautakunnan⁴⁰ käsiteltäväksi. Tällaisessa tapauksessa valvontaviranomaisen kannalla voi tietysti olla merkitystä, esimerkiksi arvioitaessa mahdollisuuksia syntyneen vakuutussopimuksen sovitteluun.

Lopuksi

Asioidessaan vakuutusasiamiehenä toimivan pankin kanssa vakuutuksenottaja on periaatteessa samassa asemassa kuin asioidessaan suoraan vakuutusyhtiön konttorissa. Asiamiehellä on sama tiedonantovelvollisuus kuin vakuutusyhtiöllä itsellään, ja vakuutusyhtiö vastaa asiamiehen antamista virheellisistä tai puutteellisista tiedoista samoin kuin itse antamistaan tiedoista. Säädösten valossa vakuutusasiakkaan asema on myös siinä mielessä turvattu, että pankki on velvollinen ilmoittamaan sekä siitä, että se ylipäänsä toimii asiamiehen ominaisuudessa, että siitä, minkä vakuutusyhtiön asiamiehenä se jotakin vakuutusta myy. Asiakkaan pitäisi siis olla selvillä siitä, minkä vakuutusyrityksen kanssa sopimus tehdään.

³⁸ Vakuutus- ja rahoitusvalvonnan kehittämistyöryhmän muistio, Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 9/99, s. 42.

³⁹ HE 206/2000 s. 5.

⁴⁰ Kuluttajavalituslautakunta katsoo, ettei sillä ole toimivaltaa käsitellä sellaista vakuutusta koskevia asioita, jonka pääasiallinen sisältö on sijoittaminen arvopapereihin voiton saavuttamiseksi, koska tällaiset sopimukset ovat verrattavissa kuluttajavalituslautakunnasta annetun lain (42/1978) 1 §:n (20/1994) 2 momentin 3 kohdassa lueteltuihin arvopapeririitoihin, joita lautakunnalla ei ole toimivaltaa käsitellä, ks. 2.10.2001 annetut ratkaisut KVL 01/38/986, KVL 01/38/1048, KVL 01/38/1402 ja KVL 01/38/1813.

Käytännössä tilanne ei ole näin ongelmaton sen vuoksi, että monissa tilanteissa asiakas ei ole nimenomaisesti ottamassa juuri vakuutusta, vaan vakuutus joko liittyy asiakkaan varsinaisesti haluamaan pankkituotteeseen tai on yksi sijoitusvaihtoehto muiden joukossa. Ensiksi mainituissa tilanteissa, esimerkiksi tarjottaessa vakuutusta pankkilainan ottamisen yhteydessä, asiamiehen on sinänsä helppo täyttää tiedonantovelvollisuutensa. Informaation selkeydelle asetetaan kuitenkin suuria vaatimuksia, jotta asiakas varmasti ymmärtää, että kyseessä on pankkituotteesta erillinen tuote ja sopijapuolena joku muu kuin pankki.

Kasvava ongelma ovat ne tapaukset, joissa asiakas tulee pankkiin tarkoituksenaan tehdä sijoitus. Mitä useammanlaisia tuotteita asiakkaalle esitellään, sitä vaikeammaksi käy erityyppisiin tuotteisiin liittyvien tiedonantovelvollisuuksien täyttäminen asianmukaisella ja asiakkaan ymmärrettävällä tavalla. Alussa mainittu korkeimman oikeuden ratkaisu tuskin jää ainoaksi ylimmän oikeusasteen ratkaisuksi, jossa joudutaan ottamaan kantaa siihen, millaisen tuotteen vakuutuksenottaja on vakuutusasiamiehenä toimivalta pankilta ostanut eli millaisen sopimuksen ja kenen kanssa vakuutuksenottaja on saamiensa tietojen nojalla perustellusti voinut käsittää tehneensä.